

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

УДК 342.9:347.9 (477)

DOI 10.31558/2786-5835.2025.2.17

Сушко Олег Олександрович,

*доктор філософії у галузі права, старший викладач
кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
суддя Сьомого апеляційного адміністративного суду*

Гаврилюк Альона Василівна,

*здобувачка вищої освіти
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ЗЛОВЖИВАННЯ АДВОКАТАМИ ПРАВОМ НА ВІДВІД СУДДІ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті розглянуто проблематику зловживання адвокатами правом на відвід судді в адміністративному судочинстві, що є актуальною темою з огляду на важливість забезпечення незалежності та неупередженості суду як ключового елементу права на справедливий судовий розгляд.

Проаналізовано положення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які закріплюють принципи незалежності та безсторонності суду.

Досліджено нормативне регулювання інституту відводу судді у статтях 36–41 КАС України, підстави та порядок його застосування, а також механізми запобігання зловживанням процесуальними правами.

На основі аналізу судової практики встановлено, що адвокати нерідко подають заяви про відвід судді без наявності об'єктивних підстав, обмежуючись суб'єктивною незгодою з ухваленими рішеннями або повторюваними доводами, що призводить до затягування провадження та додаткового навантаження на суди.

Це підтверджено прикладами ухвал Черкаського окружного адміністративного суду від 25 жовтня 2023 р. у справі № 580/8439/23, Суворівського районного суду м. Одеси від 11 квітня 2024 р. у справі № 523/1984/24, Сьомого апеляційного адміністративного суду від 21 серпня 2023 р. у справі № 240/28199/22 та КАС ВС у справі № 300/6577/23 від 2 травня 2024 р., де адвокати повторно та безпідставно заявляли відводи, що не відповідало критеріям ст. 36 КАС України.

Встановлено, що наявна дисциплінарна відповідальність адвокатів за Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не охоплює випадки зловживання правом на відвід, оскільки такі дії не належать до переліку дисциплінарних проступків, наведених у ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

На підставі цього обґрунтовано необхідність внесення змін до законодавства шляхом доповнення переліку дисциплінарних проступків положенням про зловживання процесуальними правами, що створить правову підставу для притягнення адвокатів до відповідальності за необґрунтовані заяви про відвід суддів, підвищить ефективність адміністративного судочинства, забезпечить дотримання принципу розумних строків розгляду справ і сприятиме зміцненню етики адвокатської професії та довіри учасників процесу до судової системи.

Ключові слова: адміністративне судочинство, відвід судді, зловживання процесуальними правами, адвокатська діяльність, дисциплінарна відповідальність.

Постановка проблеми. Гарантія розгляду справи незалежним та неупередженим судом є фундаментальним елементом права на справедливий судовий розгляд. Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [1]. Подібна норма закріплена і в національному законодавстві, а саме ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює, що кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом [2].

Попри важливе функціональне призначення інституту відводу судді, його застосування нерідко стає предметом зловживань учасників процесу, зокрема й адвокатів. Хоча адвокатура покликана забезпечувати професійну правничу допомогу та сприяти утвердженню верховенства права, на практиці інколи саме адвокати використовують право на відвід як інструмент процесуального тиску або затягування судового розгляду. Важливість аналізу таких дій саме з боку адвокатів зумовлена тим, що адвокат є суб'єктом, який володіє спеціальними знаннями, професійною відповідальністю та етичними стандартами, а тому від нього очікується добросовісне й коректне використання процесуальних механізмів. Зловживання цим правом адвокатами не лише підриває ефективність судочинства, але й завдає шкоди авторитету адвокатської професії, нівелює довіру до правосуддя та суперечить обов'язку діяти в інтересах клієнта в межах закону і професійної етики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вузькоспеціалізоване питання зловживання адвокатами правом на відвід судді в адміністративному судочинстві наразі не розглядалося науковцями. Водночас у більш широкому аспекті, що стосується відводу судді та зловживання процесуальними правами всіма учасниками судового процесу, дане питання досліджувалося такими вітчизняними науковцями: А. А. Богаченко, М. А. Боловнєв, С. В. Базилевський, Я. С. Зелінська, І. П. Домборовський, В. В. Лемак, А. О. Монаєнко, Б. Д. Плотницький, К. В. Смирнова, Л. О. Тацій, С. В. Ястрембська, В. В. Резнікова. Їхні роботи висвітлюють загальні засади застосування інституту відводу судді, механізми захисту процесуальних прав та питання запобігання зловживанням процесуальними повноваженнями в судочинстві.

Мета статті полягає у комплексному аналізі проблеми зловживання адвокатами правом на відвід судді в адміністративному судочинстві, виявленні причин та наслідків таких дій для ефективності судового процесу, а також обґрунтуванні необхідності законодавчого врегулювання цього аспекту шляхом встановлення дисциплінарної відповідальності адвокатів за необґрунтовані заяви про відвід суддів.

Виклад основного матеріалу. В адміністративному судочинстві інститут відводу судді врегульований у ст. 36–41 Кодексу адміністративного судочинства

України (далі – КАС України), відповідно до якої учасники справи мають право заявити відвід судді у випадках, коли є підстави вважати, що він прямо чи опосередковано зацікавлений у результаті розгляду справи, або коли існують інші обставини, які можуть викликати сумнів у його неупередженості. А саме, відповідно до ч. 1 ст. 36 КАС України суддя не може брати участі в розгляді адміністративної справи і підлягає відводу (самовідводу):

1) якщо він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав правничу допомогу стороні чи іншим учасникам справи в цій чи іншій справі;

2) якщо він прямо чи опосередковано заінтересований в результаті розгляду справи;

3) якщо він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді;

5) у разі порушення порядку визначення судді для розгляду справи, встановленого статтею 31 цього Кодексу [3].

Аналіз судової практики свідчить, що інститут відводу судді нерідко використовується учасниками процесу не за його прямим призначенням. Часто замість забезпечення неупередженості суду він перетворюється на інструмент впливу на перебіг провадження, зокрема шляхом ініціювання необґрунтованих відводів, які мають на меті затягування розгляду справи або створення підстав для перенесення судових засідань.

Законодавець у п. 1 ч. 1 ст. 45 КАС України чітко встановлює, що заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення, може бути визнане як зловживання процесуальними правами. Водночас цією ж нормою прямо встановлено, що будь-яке зловживання процесуальними правами у судовому провадженні не допускається [3].

Проблематика зловживання правом на відвід судді набуває особливої уваги тоді, коли такі дії здійснюють адвокати – професійні учасники процесу, на яких покладено обов'язок діяти добросовісно, у межах закону та відповідно до вимог адвокатської етики. Хоча завдання адвоката полягає у забезпеченні кваліфікованої правничої допомоги та захисті інтересів клієнта правомірними способами, на

практиці трапляються ситуації, коли представники сторін звертаються із заявами про відвід судді без наявності реальних підстав.

Подібні заяви нерідко базуються не на об'єктивних даних або доказах упередженості, а на власних припущеннях, незгоді з процесуальними рішеннями суду чи емоційному сприйнятті перебігу слухання. Такі кроки не лише не сприяють досягненню мети інституту відводу, а й призводять до зупинення чи затягування провадження, потреби повторно призначати засідання та зайвого навантаження на суд. Це ускладнює дотримання принципу розумного строку розгляду справи та негативно впливає на ефективність судочинства загалом.

Показовим є приклад ухвали Черкаського окружного адміністративного суду від 25 жовтня 2023 р. у справі № 580/8439/23 [4], де адвокат, діючи, як представник позивача, подав четверту заяву про відвід судді. Заява обґрунтована наявністю несприятливих відносин із суддею. Усі чотири заяви про відвід, подані адвокатом, базувалися на однакових підставах і не містили жодних об'єктивних доказів упередженості судді, передбачених ст. 36 КАС України. Попередні три заяви були залишені без задоволення, оскільки суд визнав їх необґрунтованими. Систематичне повторне звернення з аналогічними доводами, яке не підтверджується жодними новими фактами чи обставинами, свідчить про спробу затягнути судовий розгляд. Тому дії адвоката можна кваліфікувати як зловживання правом на відвід судді, спрямоване на штучне затягування процесу та перешкоджання оперативному розгляду адміністративної справи.

Схожим є приклад ухвали Суворовського районного суду м. Одеси від 11 квітня 2024 р. у справі № 523/1984/24 [5], де адвокат, діючи, як представник позивача, подав заяву про відвід судді. Зміст заяви свідчить, що підставою для відводу адвокат визначив власну незгоду з процесуальним рішенням суду – відмовою у задоволенні клопотання про огляд транспортного засобу. Водночас адвокат не навів жодних об'єктивних доказів чи юридично визначених підстав, передбачених статтею 36 КАС України, натомість обмежився суб'єктивною оцінкою дій судді, яку суд визнав необґрунтованою.

Таке явище спостерігається не лише на стадії розгляду справ у першій інстанції, а й у апеляційному провадженні. Наприклад, ухвалою Сьомого апеляційного адміністративного суду від 21 серпня 2023 р. у справі № 240/28199/22 [6] було визнано необґрунтованою заяву адвоката про відвід судді. Позиція аргументована тим, що суддя, постановляючи ухвалу про залишення апеляційної скарги без руху, не перевіряв у належний спосіб доводи позивача і докази справи та безпідставно не відкрив провадження у справі. У наведеному випадку заява про відвід судді апеляційної інстанції повторює типову схему: обґрунтування зводиться виключно до незгоди позивача з попереднім судовим рішенням та оцінкою доказів, наданих у справі. Суд апеляційної інстанції, перевірявши аргументи, дійшов

висновку, що сам по собі факт незгоди зі змістом ухвали чи рішення не може слугувати підставою для відводу, оскільки такі мотиви не відповідають критеріям, визначеним ст. 36 КАС України. Отже, заява про відвід була визнана необґрунтованою та залишена без задоволення.

Подібна практика спостерігається і на стадії касаційного оскарження. Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 300/6577/23 від 2 травня 2024 р. [7] отримав клопотання про відвід колегії суддів. Як підставу для відводу заявник вказав нібито некомпетентність суддів, їхнє «лінивіство» щодо вивчення матеріалів справи та порушення ними положень законів, аргументуючи це тим, що колегія в ухвалі від 12 квітня 2024 р. помилково послалася на невідповідний нормативно-правовий акт. У цьому випадку замість того, щоб надати об'єктивні та законодавчо передбачені підстави для відводу, адвокат обмежився особистими оцінками та образливими формулюваннями щодо суддів, називаючи їх «некомпетентними» та звинувачуючи у «лінивістві».

Враховуючи наведені приклади, можна констатувати, що практика необґрунтованого подання заяв про відвід судді спостерігається на всіх рівнях адміністративного судочинства – у судах першої інстанції, апеляційних судах та касаційній інстанції. Такі дії адвокатів, що обмежуються повторенням одних і тих самих аргументів або суб'єктивною незгодою з судовими рішеннями, створюють ризики затягування судового процесу, перевантаження судів та порушення принципу розумних строків розгляду справ. Отже, виникає необхідність законодавчого врегулювання цього аспекту. Зокрема, доцільним є встановлення дисциплінарної відповідальності адвокатів за подання завідомо необґрунтованих заяв про відвід суддів.

Варто зазначити, що ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» уже передбачена дисциплінарна відповідальність адвокатів за вчинення дисциплінарного проступку. Зокрема, за такі порушення до адвоката можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України [8].

Проте варто зауважити, що така дисциплінарна відповідальність застосовується лише за умови вчинення адвокатом дії, яка визнається відповідно до ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дисциплінарним проступком. Наразі зловживання процесуальними правами, зокрема і правом на відвід судді, не віднесені до переліку таких проступків, а отже, за такі дії адвоката наразі неможливо притягнути до дисциплінарної відповідальності.

Вирішенням зазначеної проблеми може стати внесення змін до законодавства, зокрема до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Доцільно доповнити перелік дисциплінарних проступків, передбачених ст. 34, положенням про зловживання процесуальними правами.

Таке доповнення створить правову підставу для притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності за подібні дії, що дасть змогу обмежити можливості для штучного затягування судового процесу та забезпечити ефективне здійснення правосуддя. До того ж встановлення конкретної відповідальності за зловживання правом на відвід сприятиме зміцненню професійної етики адвокатів та підвищенню довіри учасників процесу до судової системи.

Висновки. Інститут відводу судді є ключовим механізмом забезпечення незалежності та неупередженості суду, що гарантує право на справедливий судовий розгляд, проте на практиці він нерідко використовується адвокатами не за його прямим призначенням, а як засіб тиску на суд чи затягування процесу. Заявки на відвід, обґрунтовані лише незгодою з судовими рішеннями або повторюваними доводами, не містять об'єктивних підстав і не відповідають ст. 36 КАС України, що створює ризики затримки судового провадження, порушення принципу розумних строків та додаткового навантаження на суди. Подібна практика спостерігається на всіх рівнях адміністративного судочинства – у судах першої інстанції, апеляційних та касаційних судах, що свідчить про системність явища. Наявні механізми дисциплінарної відповідальності адвокатів за ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не охоплюють випадки зловживання правом на відвід судді, через що адвокати не можуть бути притягнуті до відповідальності за необґрунтоване подання заяв про відвід. Вирішенням цієї проблеми є внесення змін до законодавства шляхом доповнення ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» положенням про зловживання процесуальними правами, що дасть змогу застосовувати дисциплінарні санкції до адвокатів за необґрунтовані відводи та обмежить можливості для штучного затягування процесу. Таке врегулювання сприятиме підвищенню ефективності судочинства, зміцненню етики адвокатської професії та довіри учасників процесу до судової системи, одночасно зберігаючи принципи справедливості та неупередженості судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19>

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15>
4. Ухвала Черкаського окружного адміністративного суду від 25 жовтня 2023 року у справі № 580/8439/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114462751>
5. Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси від 11 квітня 2024 року у справі № 523/1984/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118277210>
6. Ухвала Сьомого апеляційного адміністративного суду від 21 серпня 2023 року у справі № 240/28199/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112945751>
7. Ухвала КАС ВС у справі № 300/6577/23 від 2 травня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118827035>
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5076-17>

Oleg Sushko, Alyona Havrylyuk. Abuse by Lawyers of the Right to Challenge a Judge: Issues and Ways of Counteracting Them in Administrative Proceedings

The article examines the issue of abuse by lawyers of the right to challenge a judge in administrative proceedings, which is a relevant topic given the importance of ensuring the independence and impartiality of the court as a key element of the right to a fair trial. The provisions of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Part 1 of Article 7 of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges”, which enshrine the principles of independence and impartiality of the court, are analyzed. The normative regulation of the institution of challenge of a judge in Articles 36–41 of the CAS of Ukraine, the grounds and procedure for its application, as well as mechanisms for preventing abuse of procedural rights are studied. Based on the analysis of judicial practice, it was established that lawyers often file applications for the challenge of a judge without objective grounds, limiting themselves to subjective disagreement with adopted decisions or repetitive arguments, which leads to delaying the proceedings and additional burden on the courts. This is illustrated by the examples of the decisions of the Cherkasy District Administrative Court of October 25, 2023 in case No. 580/8439/23, the Suvorovsky District Court of Odessa of April 11, 2024 in case No. 523/1984/24, the Seventh Administrative Court of Appeal of August 21, 2023 in case No. 240/28199/22 and the CAS of the Supreme Court of Ukraine in case No. 300/6577/23 of May 2, 2024, where lawyers repeatedly and unfoundedly declared disqualifications, which did not meet the criteria of Art. 36 of the CAS of Ukraine. It has been established that the existing disciplinary liability of lawyers under the Law of Ukraine “On the Bar and Advocacy” does not cover cases of abuse of the right to disqualification, since such actions do not belong to the list of disciplinary offenses listed in Art. 34 of the Law of Ukraine “On the Bar and Advocacy”. Based on this, the need to amend the legislation by supplementing the list of disciplinary offenses with a provision on abuse of procedural rights is justified, which will create a legal basis for holding lawyers accountable for unfounded applications for the disqualification of judges, increase the efficiency of administrative proceedings, ensure compliance with the principle of reasonable time limits for considering cases, and contribute to strengthening the ethics of the legal profession and the trust of participants in the process in the judicial system.

Keywords: administrative justice, judge’s disqualification, abuse of procedural rights, advocacy, disciplinary liability.